

УДК 347.6

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1147-1157](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1147-1157)

Кучер Віталій Орестович кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії права, конституційного та приватного права, Львівський державний університет внутрішніх справ, вул. Городоцька, 26, м. Львів, 03039, тел.: (067) 276-50-55, <https://orcid.org/0000-0003-0877-5735>

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Анотація. Сфера захисту прав людей в умовах військової агресії російської федерації потребує законодавчого корегування з урахуванням реалій сьогодення. Захист прав дитини в умовах дії воєнного стану займає одне з ключових питань в Україні.

Відповідно Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Держава зобов'язана вживати заходи, які спрямовані за забезпечення захисту дітей за кордоном та возз'єднання їх із членами сім'ї, які проживають в Україні. Роздільне проживання батьків в умовах воєнного стану породжує спори між батьками, щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. Відповідно до Сімейного кодексу України такі суперечки між батьками, які не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, можуть вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Незважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання права дітей в умовах збройного конфлікту. Військова агресія повністю змінила життя дітей, розлучила сім'ї – чимало дітей з матерями виїхало з України. Роздільне проживання батьків в умовах воєнного стану породжує спори між батьками, щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Приймаючи рішення про визначення місця проживання малолітньої дитини суд повинен виходити із забезпечення найкращих інтересів дитини. З огляду на введення воєнного стану в Україні у зміст поняття «найкращі інтереси дитини» потрібно включати безпековий елемент, який є обов'язковим

для врахування під час вирішення у суді спору між батьками про місце проживання дитини.

Ключові слова: права людини, захист прав людини, міжнародні стандарти, захист прав дітей, малолітня дитина, загрози, безпека, місце проживання, визначення судом місця проживання, цивільне судочинство.

Kucher Vitaly Orestovych candidate of legal sciences, associate professor, head of the Department of Theory of Law, Constitutional and Private Law, Lviv State University of Internal Affairs, St. Horodotska, 26, Lviv, 03039, tel.: (067) 276-50-55, <https://orcid.org/0000-0003-0877-5735>

PROTECTION OF RIGHTS AND ENSURING SECURITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE: DETERMINATION OF THE CHILD'S PLACE OF RESIDENCE

Abstract. Protection of children's rights under martial law is one of the key issues in Ukraine. The sphere of protection of people's rights in the conditions of military aggression of the Russian Federation needs legislative adjustment taking into account the realities of today.

According to the Law of Ukraine "On the Protection of Childhood", every child has the right to a standard of living sufficient for his physical, intellectual, moral, cultural, spiritual and social development. Parents or persons who replace them are responsible for creating the conditions necessary for the comprehensive development of the child, in accordance with the laws of Ukraine.

The state is obliged to take measures aimed at ensuring the protection of children abroad and their reunification with family members living in Ukraine. Separate residence of parents in the conditions of martial law gives rise to disputes between parents regarding the determination of the place of residence of a minor child. According to the Family Code of Ukraine, such disputes between parents who have not reached an agreement about which of them will live with a minor child can be resolved by a guardianship authority or a court.

Despite the existence of a significant number of normative legal acts that regulate various aspects of the protection of children's rights, today there are very few legal norms that establish the specifics of legal regulation of children's rights in conditions of armed conflict. Military aggression completely changed the lives of children, separated families - many children and their mothers left Ukraine. Separate residence of parents in the conditions of martial law gives rise to disputes between parents regarding the determination of the place of residence of a minor child.

When making a decision on determining the place of residence of a minor child, the court must proceed from ensuring the best interests of the child. Given the

introduction of martial law in Ukraine, the concept of "best interests of the child" should include a security element, which is mandatory to take into account when resolving a dispute between parents about the child's place of residence in court.

Keywords: human rights, protection of human rights, international standards, protection of children's rights, minor child, threats, security, place of residence, court determination of place of residence, civil proceedings.

Постановка проблеми. Відповідно до положень Конституції України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Конституційні права і свободи, перелік яких не є вичерпним, гарантуються і не можуть бути скасовані. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

В умовах російської агресії одним із пріоритетів для держави має стати забезпечення принципів законності та верховенства права. Роль держави полягає в утвердженні та забезпеченні прав та свобод людини, що впливає зі змісту статті 3 Конституції України та є головним обов'язком держави.

Відповідно до ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Однак в умовах воєнного стану держава неспроможна в повній мірі усім гарантувати права та безпеку.

Як зазначають О. Г. Турченко та І. І. Пилипишина збройні конфлікти негативно впливають на функціонування сім'ї загалом, та особливо на забезпечення основних потреб дитини, її розвиток та психологічний стан [1].

В місцях, де ведуться активні бойові дії, зростає загроза для життя та здоров'я людей, обмежується доступ до забезпечення базових потреб цивільного населення. Тому від початку повномасштабного вторгнення російської федерації 24.02.2022 р. залишило Україну та не повернулося 2,4 млн громадян [2]. Війна розлучила дітей з батьками, які стали на захист батьківщини, або в умовах воєнного стану не змогли виїхати з дітьми за межі України.

Слід зазначити, що українські мігранти – це переважно жінки та діти, а також особи похилого віку. Залишення небезпечних місць проживання та перебування людей призвела до вимушеного розділення українських сімей, при якому діти з дорослими (дідусь, бабуся, матір) евакуювалися у безпечні місця за межі України.

Скільки українських дітей залишилося на окупованих територіях не відомо. Моніторинг дотримання українського законодавства в сфері захисту прав дітей на тимчасово окупованих територіях України не проводиться [3, с. 34].

М. В. Корнієнко та А. О. Сухарева проаналізували загрози, з якими зустрічаються діти з початку військових дій з боку рф. До них віднесли примусову депортацію дітей на територію країни агресора; примусову зміну

громадянства; розлучення з сім'єю; викрадення та вербування дітей; руйнування інфраструктури соціальних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших послуг, передбачених для дітей; замінування територій і, як наслідок, отримання поранення різного ступеня тяжкості від мін і вибухонебезпечних предметів та інші [4, с. 12].

Російська сторона цілеспрямовано депортує українських дітей на свою територію. Як зазначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець кількість депортованих українських неповнолітніх на так зване «перевиховання» на окуповані території України, за свідченнями російської сторони, у 2022 році становила близько 30 тисяч осіб [5].

Тому актуальними є питання захисту прав дітей та забезпечення їх безпеки в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правовідносин батьків і дітей досліджувалися Б. І. Андрусиним, Л. В. Красицькою, Н. М. Опольською, З. В. Ромовською, Л. А. Савченко, О. В. Синегубовим та іншими теоретиками.

Проблеми захисту прав людини, зокрема дітей, під час збройних конфліктів аналізувалися Л. С. Волинець, О. О. Кочемировською, Є. В. Синельниковим, І. А. Яніцькою та іншими.

Однак переважно науковці питання захисту прав дітей досліджували з позицій сімейних правовідносин або щодо умов збройних конфліктів. У той же час комплексного дослідження проблем захисту прав дітей через призму врахування найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану не проводилося.

Метою статті є проаналізувати питання захисту прав та забезпечення безпеки дитини в умовах воєнного стану у справах про визначення місця проживання малолітніх дітей.

Виклад основного матеріалу. Серед міжнародних актів, які регулюють питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану, можна виокремити Конвенцію про права дитини (1989 р.) [6]; Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) [7]; Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (2007 р.) [8]; Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 р.) [9]; Конвенцію про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 (1999 р.) [10] та інші.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів показує, що захист прав та добробуту дітей під час військових конфліктів став частиною життя міжнародної спільноти, оскільки зміст міжнародного законодавства регулює й охоплює усі права дитини [4, с.11].

Як зазначено у ст. 38 Конвенції про права дитини держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання. Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними [6].

Відповідно до статті 8 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України [11].

Дитинство повинно знаходитись в одній площині поряд із такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість. Його оберігання та забезпечення сталого існування є запорукою правового суспільства і держави, оскільки до кінця періоду дитинства дитина перетворюється на правового партнера дорослих членів сім'ї та суспільства в цілому [12, с. 75].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про охорону дитинства» дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право на регулярні особисті стосунки і прями контакти з обома батьками. Дитина та її батьки для возз'єднання сім'ї мають право на вільний в'їзд в Україну та виїзд з України у порядку, встановленому законом. Батьки, інші члени сім'ї та родичі, зокрема ті, які проживають у різних державах, не повинні перешкоджати одне одному реалізувати право дитини на контакт з ними, зобов'язані гарантувати повернення дитини до місця її постійного проживання після реалізації нею права на контакт, не допускати неправомірної зміни її місця проживання [11].

Враховуючи вищенаведене, держава зобов'язана вживати заходи, які спрямовані за забезпечення захисту дітей за кордоном та возз'єднання їх із членами сім'ї, які проживають в Україні.

Однак, значна кількість українських біженців, які виїхали з дітьми, уже інтегрувалися з ринками праці країн Євросоюзу і не планує повертатися в Україну [13, с.195]. За два роки повномасштабного вторгнення росії на українські землі більше 2 мільйонів дітей виїхати за кордон [14].

Роздільне проживання батьків в умовах воєнного стану породжує спори між батьками, щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. Відповідно до ст. 161 Сімейного кодексу України (далі – СК) такі суперечки між батьками, які не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати

малолітня дитина, можуть вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Відповідно до ст. 9 Конвенції про права дитини під час розгляду питання про визначення місця проживання дитини всім заінтересованим сторонам надається можливість брати участь у розгляді та викладати свою точку зору [6].

Обставини, які з'ясовує суд у справі щодо місця проживання малолітньої дитини, окреслені у ст. 161 СК. Зокрема, під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Як зазначає А.О. Мінченко, існування «презумпції на користь матері» в питаннях виховання дитини, якою зловживали національні суди, є неприпустимим [15, с. 72].

Приймаючи рішення про визначення місця проживання малолітньої дитини, суд повинен виходити із забезпечення найкращих інтересів дитини (преамбула до Закону України «Про охорону дитинства»).

Стаття 7 СК також вказує, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини.

Як зазначає О. Кучеренко, на практиці непоодинокими є випадки формального підходу до визначення якнайкращого для дитини місця проживання як із боку органів опіки та піклування, так і з боку судів [16, с. 46].

У параграфі 54 рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Хант проти України» від 07.12.2006 р., зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків [17].

У постанові від 30.03.2021 р. у справі № 542/1428/18 Верховний Суд звернув увагу, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків [18].

Як зазначає К. М. Аніщенко, найкращі інтереси дитини стосуються функціонального стану сімейних відносин, безпеки проживання (наявність місця проживання в окупованій зоні, на території бойових дій, екологічного стану та ін.), наявності стабільного проживання (титул володіння житлом батьків, дитини), відповідність житла санітарно-технічним вимогам, засадам адекватності [19, с. 126].

У справі «Мамчур проти України» (рішення від 16.07.2015 р. заява № 10383/09) ЄСПЛ звернув увагу, що під час врахування інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, збереження зв'язків дитини із сім'єю, крім випадків, коли проживання в сім'ї може завдати шкоди дитині (є явно неблагополучним); по-друге, забезпечення розвитку дитини у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним [20].

Верховний Суд у постанові від 04.08.2021 р. у справі № 654/4307/19 визначив базові елементи, які підлягають врахуванню при з'ясуванні найкращих інтересів дитини. Це погляди дитини, її індивідуальність, збереження сімейного оточення і підтримання відносин, піклування, захист і безпека, вразливе положення, право дитини на здоров'я, право на освіту [21].

З огляду на введення воєнного стану в Україні поняття «найкращі інтереси дитини» має включати безпековий елемент. Безпекові питання повинні враховуватися судом під час оцінки доказів у справі про визначення місця проживання малолітньої дитини.

Як зазначає Є. В. Синельников дитина не може бути залишена у небезпечній для її фізичного та психічного здоров'я ситуації [22, с. 67].

Верховний Суд у постанові від 09.02.2023 р. (справа № 753/572/20) вказав, що вирішуючи спори щодо прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя. Суд врахував, що у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України дитині безпечніше залишатись з матір'ю в Румунії, що не заперечував і позивач у справі [23].

Сам факт запровадження на території України воєнного стану не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини з одним із батьків, зокрема з тим, який проживає за межами України [22, с. 67].

Висновки. Сфера захисту прав людей в умовах військової агресії російської федерації потребує законодавчого корегування з урахуванням реалій сьогодення. Захист прав дитини в умовах дії воєнного стану займає одне з ключових питань в Україні.

Незважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей, за даними Гельсінської спілки сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту [24, с. 28]. Військова агресія повністю змінила життя дітей, розлучила сім'ї – чимало дітей з матерями виїхало з України. Роздільне проживання батьків в умовах воєнного стану породжує спори між батьками, щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Приймаючи рішення про визначення місця проживання малолітньої дитини суд повинен виходити із забезпечення найкращих інтересів дитини. У

зв'язку з цим пропонуємо абзац 2 частини 1 ст. 161 СК доповнити положенням у редакції: «Суд постановляє рішення щодо місця проживання малолітньої дитини з врахуванням її найкращих інтересів».

З огляду на введення воєнного стану в Україні у зміст поняття «найкращі інтереси дитини» повинен включатися безпековий елемент, який має бути обов'язковим для врахування під час вирішення у суді спору між батьками про місце проживання дитини.

Література:

1. Турченко О. Г., Пилипишина І. І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/13.pdf> (дата звернення: 24.02.2024 р.).
2. Після повномасштабного вторгнення РФ 2,4 млн українців виїхали за кордон та не повернулися. URL: <https://espresso.tv/pislya-povnomashtabnogo-vtorgnennya-rf-24-mln-ukraintsiv-viikhali-za-kordon-ta-ne-povernulisya> (дата звернення: 24.02.2024 р.).
3. Щebetун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 33-37.
4. Корнієнко М. В., Сухарева А. О. Дотримання та захист прав дітей в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 9-13.
5. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра ЛУБІНЦЯ «Особливості становища дітей на тимчасово окупованих територіях України та на території РФ». URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/osoblyvosti-stanovyshcha-ditei-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh> (дата звернення: 24.02.2024 р.).
6. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 24.02.2024 р.).
7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 24.02.2024 р.).
8. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 24.02.2024 р.).
9. Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text (дата звернення: 24.02.2024 р.).
10. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення: 24.02.2024 р.).
11. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 24.02.2024 р.).
12. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття. Дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03: Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Х., 2015. 343 с.
13. Ядловська О. Особливості міграційної хвилі українців-евакуантів у 2022 р. через військову агресію російської федерації. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 188-203.
14. Як два роки війни вплинули на дітей в Україні. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeu-ponad-2-mln-viikhali-528-zaginuli-1230-poraneno-zelenska-rozpovila-yak-dva-roki-viyni-vplnuli-na-ditey-v-ukraini> (дата звернення: 24.02.2024 р.).
15. Мінченко А. О. Визначення місця проживання малолітньої дитини з одним із батьків. *Південноукраїнський правничий журнал*. 2019. № 2. С. 69-72.

16. Кучеренко О. Особливості визначення місця проживання дитини в разі розірвання шлюбу. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 43-46.
17. Рішення ЄСПЛ у справі «Хант проти України» від 07.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text (дата звернення: 22.02.2024 р.).
18. Постанова Верховного Суду від 30.03.2021 р. URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/3963> (дата звернення: 22.02.2024 р.).
19. Аніщенко К. М. Засади визначення місця проживання дитини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 124-128.
20. Рішення ЄСПЛ у справі «Мамчур проти України» від 16.08.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text (дата звернення: 22.02.2024 р.).
21. Постанова Верховного Суду від 04.08.2021 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98911478> (дата звернення: 22.02.2024 р.).
22. Синельников Є. В. Деякі аспекти вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини під час дії воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Том 2. С. 64–69.
23. Постанова Верховного Суду від 09.02.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173> (дата звернення: 22.02.2024 р.).
24. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України. За ред. А. П. Буценка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. К.: КИТ, 2016. 82 с.

References:

1. Turchenko O. H., Pylypyshyna I. I. Zabezpechennya prav ditey v umovakh zbroynoho konfliktu v Ukrayini [Ensuring the rights of children in the conditions of armed conflict in Ukraine]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo*. 2022. № 2. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/13.pdf> [in Ukrainian].
2. Pislya povnomasshtabnoho vtorhnennya RF 2,4 mln ukrayintsiv vyyikhaly za kordon ta ne povernulysya [After the full-scale invasion of the Russian Federation, 2.4 million Ukrainians left abroad and did not return]. URL: <https://espresso.tv/pislya-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rf-24-mln-ukrayintsiv-viikhali-za-kordon-ta-ne-povernulysya> [in Ukrainian].
3. Shchebetun I. S., Mikhaylina T. V. Zakhyst prav ditey na okupovanykh terytoriyakh: mizhnarodnyy dosvid ta ukrayins'ki realiyi [Protection of children's rights in the occupied territories: international experience and Ukrainian realities]. *Politychne zhyttya*. 2019. № 2.S. 33-37 [in Ukrainian].
4. Korniyenko M. V., Sukharyeva A. O. Dotrymannya ta zakhyst prav ditey v umovakh voyennoho stanu: rol' politseys'kykh yuvenal'noyi preventsiyi [Observance and protection of children's rights under martial law: the role of juvenile prevention police officers]. *Pivdenoukrayins'kyu pravnychyy chasopys*. 2023. № 2. S. 9-13 [in Ukrainian].
5. Spetsial'na dopovid' Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny Dmytra LUBINTSYA «Osoblyvosti stanovyscha ditey na tymchasovo okupovanykh terytoriyakh Ukrayiny ta na terytoriyi RF» [Special report of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, Dmytro LUBINTS, «Peculiarities of the situation of children in the temporarily occupied territories of Ukraine and the territory of the russian federation»]. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/osoblyvosti-stanovyscha-ditei-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh> [in Ukrainian].
6. Konventsiya pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].

7. Zhenevs'ka konventsiya pro zakhyst tsyvil'noho naseleння pid chas viyny [Geneva Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (data zvernennya: 24.02.2024 r.). [in Ukrainian].

8. Konventsiya Rady Yevropy pro zakhyst ditey vid seksual'noyi ekspluatatsiyi ta seksual'noho rozbeshchennya [Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text [in Ukrainian].

9. Konventsiyu pro tsyvil'no-pravovi aspekty mizhnarodnoho vykradennya ditey [Convention on Civil Legal Aspects of International Child Abduction]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text [in Ukrainian].

10. Konventsiya pro zaboronu ta nehayni zakhody shchodo likvidatsiyi nayhirshykh form dytyachoyi pratsi [Convention on the prohibition and immediate measures to eliminate the worst forms of child labor]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text [in Ukrainian].

11. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrayiny [On childhood protection: Law of Ukraine] vid 26.04.2001 r. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].

12. Synyehubov O. V. Zdiysnennya osobystykh nemaynovykh prav osib, shcho ne dosyahly povnolittya [Implementation of personal non-property rights of persons who have not reached the age of majorit]. Dys. ... dokt. yuryd. nauk : spets. 12.00.03: Tsyvil'ne pravo i tsyvil'nyy protses; simeyne pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. KH., 2015. 343 s. [in Ukrainian].

13. Yadlovs'ka O. Osoblyvosti mihratsiynoyi khvyli ukrayintsiv-evakuantiv u 2022 r. cherez viys'kovu ahresiyu rosiys'koyi federatsiyi [Peculiarities of the migration wave of Ukrainian evacuees in 2022 due to the military aggression of the russian federation]. Naukovyy visnyk DDUVS. 2022. Spetsial'nyy vypusk № 2. S. 188-203 [in Ukrainian].

14. Yak dva roky viyny vplynuly na ditey v Ukrayini [How two years of war affected children in Ukraine]. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-ponad-2-mln-viikhali-528-zaginuli-1230-poraneno-zelenska-rozpovila-yak-dva-roki-viyni-vplinuli-na-ditey-v-ukraini> [in Ukrainian].

15. Minchenko A. O. Vyznachennya mistysya prozhyvannya malolitn'oyi dytyny z odnym iz bat'kiv [Determining the place of residence of a minor child with one of the parents]. Pivdenoukrayins'kyy pravnychyy zhurnal. 2019. № 2. S. 69-72 [in Ukrainian].

16. Kucherenko O. Osoblyvosti vyznachennya mistysya prozhyvannya dytyny v razi rozirvannya shlyubu [Peculiarities of determining the child's place of residence in case of divorce]. Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2021. № 4. S. 43-46 [in Ukrainian].

17. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny u spravi «Khant proty Ukrayiny» [Decision of the European Court of Human Rights in the case "Hunt v. Ukraine"] vid 07.12.2006 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text [in Ukrainian].

18. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] vid 30.03.2021 r. URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/3963> [in Ukrainian].

19. Anishchenko K. M. Zasady vyznachennya mistysya prozhyvannya dytyny [Principles of determining a child's place of residence]. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. 2023. № 3. S. 124-128 [in Ukrainian].

20. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny u spravi «Mamchur proty Ukrayiny» [Decision of the European Court of Human Rights in the case "Mamchur v. Ukraine"] vid 16.07.2015 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text [in Ukrainian].

21. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] vid 04.08.2021 r. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98911478> [in Ukrainian].

22. Synel'nykov YE. V. Deyaki aspekty vyrishennya sporiv pro vyznachennya mistysya prozhyvannya maloliti'oyi dytyny pid chas diyi voyennoho stanu [Some aspects of resolving disputes about determining the place of residence of a minor child during martial law]. *Pravo i suspil'stvo*. 2023. № 2. Tom 2. S. 64–69 [in Ukrainian].

23. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] vid 09.02.2023 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173> [in Ukrainian].

24. Dytynstvo pid prytsilom: prava dytyny v umovakh zbroynykh konfliktiv na skhodi Ukrainy [Childhood under the gun: children's rights in the conditions of armed conflicts in the east of Ukraine]. Za red. A. P. Bushchenka. *Ukrayins'ka Hel'sins'ka spilka z prav lyudyny*. K.: KYT, 2016. 82 s. [in Ukrainian].

